

HUQUQIY MADANIYAT — BARQARORLIK POYDEVORI

Beymurodov Jasurbek

Annotatsiya: p Mazkur maqola huquqiy madaniyatning jamiyat barqarorligi va taraqqiyotidagi muhim o'rnini tahlil qiladi. Unda huquqiy madaniyatning huquqiy davlat qurish, qonun ustuvorligini ta'minlash hamda fuqarolarning huquqiy ongi va madaniyatini yuksaltirishdagi fundamental ahamiyati atroflicha yoritilgan. Muallif huquqiy ta'lim-tarbiya tizimini takomillashtirish, huquqiy nigilizmga qarshi kurashish va jamiyatda qonunga hurmat ruhini shakllantirish zarurligini ta'kidlaydi. Tadqiqot natijalari huquqiy madaniyatni mustahkamlash O'zbekistonda demokratik islohotlarning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun asosiy omil ekanligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: *Huquqiy Madaniyat, Barqarorlik, Qonun Ustuvorligi, Huquqiy Ong, Demokratik Islohotlar, Huquqiy Davlat, Jamiyat, Taraqqiyot*

Kirish

Huquqiy madaniyat zamonaviy jamiyatning barqaror rivojlanishi va taraqqiyotining asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Bu tushuncha nafaqat qonunchilik darajasini, balki aholining amaldagi qonunlardan xabardorligini, fuqarolar va mansabdor shaxslarning belgilangan huquqiy normalarga rioya etishini, shuningdek, huquqbuzarliklarga nisbatan umumiy murossasizlikni o'z ichiga oluvchi ko'p qirrali hodisadir [2]. Huquqiy madaniyat ijtimoiy madaniyatning bir shakli bo'lib, huquqiy ong darajasini, qonuniylik darajasini, qonunchilikni takomillashtirish jarayonlarini va to'plangan huquqiy tajribani aks ettiradi, shu bilan huquq sohasidagi barcha insoniy yutuqlarni qamrab oladi [2]. Shaxsiy huquqiy madaniyat esa jamiyat huquqiy madaniyatining ajralmas qismi bo'lib, shaxsning jamiyatning umumiy rivojlanishi va madaniy taraqqiyotiga mos keladigan huquqiy faoliyatdagi faol ishtirokini ifodalaydi [2].

O'zbekistonda demokratik davlat va erkin fuqarolik jamiyatini barpo etish yo'lidagi islohotlar jarayonida aholining huquqiy ongi va madaniyatini

yuksaltirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Prezident tomonidan tez-tez ta'kidlanadigan ushbu maqsad, 2019-yil 9-yanvardagi Prezident Farmoni bilan tashkil etilgan keng qamrovli tizimning markazida turadi [3]. Ushbu tizim islohotlar va qonunlar haqida jamoatchilikni muntazam xabardor qilish, qonun ustuvorligiga hurmatni singdirish hamda yoshlarni bolalikdan huquq, burch va axloq qoidalariga o'rgatish kabi asosiy vazifalarni belgilaydi [3]. Biroq, huquqiy ta'lim va tarbiyaning tizimli emasligi, oilalar va fuqarolik jamiyatining yetarli darajada jalb etilmaganligi, yoshlarda huquqiy immunitetni shakllantirishga kompleks yondashuvning yo'qligi kabi muammolar saqlanib qolmoqda [4].

Mazkur maqola huquqiy madaniyatning jamiyat barqarorligi va taraqqiyotining poydevori sifatidagi o'rnini chuqur tahlil qilishga qaratilgan. Unda huquqiy madaniyatni yuksaltirishning nazariy va amaliy jihatlari, O'zbekiston sharoitidagi o'ziga xos xususiyatlari va mavjud muammolar, shuningdek, ushbu sohadagi ustuvor yo'nalishlar va samarali mexanizmlar ilmiy asosda ko'rib chiqiladi.

Asosiy qism

Huquqiy madaniyat tushunchasi jamiyatning huquqiy hayotini har tomonlama tavsiflovchi murakkab va ko'p qirrali hodisadir. U nafaqat qonunchilikning mavjud holatini, balki fuqarolarning huquqiy normalarga munosabatini, ularning huquqiy faolligini va huquqiy qadriyatlarga sodiqligini ham o'z ichiga oladi [2]. Nazariy jihatdan, huquqiy madaniyat ijtimoiy madaniyatning tarkibiy qismi sifatida, huquqiy ong, huquqiy xulq-atvor va huquqiy faoliyatning o'zaro bog'liqligi orqali namoyon bo'ladi. Huquqiy ong shaxs va jamiyatning huquqqa nisbatan bilimlari, e'tiqodlari, baholari va munosabatlari majmuini ifodalaydi. Bu ong darajasi qonunlarning mazmunini tushunish, ularning adolatli ekanligiga ishonish va ularga rioya etish zarurligini anglash bilan belgilanadi. Huquqiy xulq-atvor esa huquqiy normalarga muvofiq harakat qilish, qonuniy talablarni bajarish va huquqbuzarliklardan tiyilishni o'z ichiga oladi. Bu shaxsning huquqiy bilimlarini amaliyotda qo'llash qobiliyatini ko'rsatadi. Huquqiy faoliyat esa huquq ijodkorligi, huquqni qo'llash va huquqni muhofaza qilish kabi jarayonlarda

ishtirok etishni anglatadi. Bu elementlar birgalikda jamiyatning huquqiy rivojlanish darajasini belgilaydi va uning barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Huquqiy madaniyatning tarkibiy elementlari orasida qonunchilikning sifati va samaradorligi alohida o'rin tutadi. Qonunlar nafaqat mavjud bo'lishi, balki aniq, tushunarli, izchil va amaliyotda qo'llashga yaroqli bo'lishi kerak. Qonunchilikdagi bo'shliqlar, ziddiyatlar yoki eskirgan normalar huquqiy madaniyatning rivojlanishiga to'sqinlik qiladi. Shuningdek, huquqiy ta'lim va tarbiya tizimi ham asosiy elementlardan biridir. Bolalikdan boshlab huquqiy bilimlarni singdirish, huquqiy qadriyatlarni shakllantirish va qonunga hurmat ruhida tarbiyalash shaxsiy va jamiyat huquqiy madaniyatining poydevorini yaratadi. Huquqiy qadriyatlar, jumladan, adolat, tenglik, inson huquqlari va erkinliklari, qonun ustuvorligi kabi tamoyillar huquqiy madaniyatning ma'naviy asosini tashkil etadi. Bu qadriyatlar jamiyat a'zolarining huquqiy munosabatlarida o'z aksini topishi va ularning huquqiy xulq-atvorini yo'naltirishi lozim. Huquqiy madaniyatning yana bir muhim jihati – bu huquqiy tajriba. Jamiyatning huquqiy rivojlanish jarayonida to'plangan bilimlar, ko'nikmalar va amaliyotlar kelajak avlodlar uchun qimmatli meros bo'lib xizmat qiladi. Bu elementlarning har biri o'zaro bog'liq bo'lib, bir-birini to'ldiradi va huquqiy madaniyatning umumiy darajasini belgilaydi. Ularning uyg'un rivojlanishi jamiyatda qonun ustuvorligini ta'minlash, fuqarolarning huquqiy faolligini oshirish va demokratik qadriyatlarni mustahkamlash uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi.

Huquqiy madaniyat jamiyatning barqarorligi va taraqqiyotining ajralmas poydevori hisoblanadi. U jamiyatda tartib va intizomni ta'minlash, ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish, nizolarni tinch yo'l bilan hal etish va fuqarolar o'rtasida o'zaro ishonchni mustahkamlash orqali barqarorlikni kafolatlaydi. Qonun ustuvorligi tamoyili huquqiy madaniyatning eng muhim ko'rinishlaridan biri bo'lib, u barcha fuqarolar va davlat organlari qonun oldida teng ekanligini, hech kim qonundan ustun emasligini anglatadi. Bu esa o'z navbatida, davlat institutlariga bo'lgan ishonchni oshiradi, korrupsiyaning oldini oladi va jamiyatda adolat tuyg'usini mustahkamlaydi. Huquqiy madaniyatning yuqori darajasi fuqarolarning

o‘z huquq va majburiyatlarini yaxshi bilishiga, ularni amalga oshirishda faol ishtirok etishiga va qonunbuzarliklarga nisbatan murosasiz munosabatda bo‘lishiga olib keladi. Bu esa jamiyatda huquqiy tartibotni saqlashda davlatning yagona harakatlaridan ko‘ra ko‘proq samarali bo‘lgan ijtimoiy nazorat mexanizmini shakllantiradi.

Iqtisodiy taraqqiyot nuqtai nazaridan, huquqiy madaniyat mulk huquqini himoya qilish, shartnomaviy munosabatlarning mustahkamligini ta‘minlash va investitsiya muhitini yaxshilash orqali muhim rol o‘ynaydi. Qonuniy kafolatlar va huquqiy himoyaning ishonchliligi tadbirkorlik faoliyatini rag‘batlantiradi, xorijiy investitsiyalarni jalb etadi va iqtisodiy o‘sishga zamin yaratadi. Huquqiy madaniyatning past darajasi esa iqtisodiy munosabatlarda noaniqlik, korrupsiya va ishonchsizlikni keltirib chiqarib, taraqqiyotga to‘sqinlik qiladi. Ijtimoiy taraqqiyot jihatidan, huquqiy madaniyat inson huquqlari va erkinliklarining to‘liq ro‘yobga chiqarilishini, jamiyatda tenglik va ijtimoiy adolat tamoyillarining mustahkamlanishini ta‘minlaydi. U har bir shaxsning qadr-qimmatini hurmat qilishga, kamsitishlarga qarshi kurashishga va ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarning huquqlarini himoya qilishga xizmat qiladi. Demokratik boshqaruv tizimining samarali ishlashi ham huquqiy madaniyatga bevosita bog‘liq. Fuqarolarning siyosiy jarayonlarda faol ishtirok etishi, davlat organlarining hisobdorligi va shaffofligi, hokimiyat bo‘linishi tamoyilining amalda ta‘minlanishi – bularning barchasi huquqiy madaniyatning yuqori darajasini talab qiladi. Shunday qilib, huquqiy madaniyat jamiyatning har bir sohasida barqarorlik va taraqqiyotni ta‘minlovchi fundamental omil bo‘lib, uningsiz hech bir davlat o‘z oldiga qo‘ygan yuksak maqsadlarga erisha olmaydi.

O‘zbekistonda huquqiy madaniyatni rivojlantirish jarayoni o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lib, bu mamlakatning tarixiy, ijtimoiy-siyosiy va madaniy sharoitlari bilan belgilanadi. Sovet davridagi totalitar tizimdan demokratik davlat qurishga o‘tish davri huquqiy ong va madaniyatni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu davrda qonunga nisbatan faqatgina ijrochi munosabatda bo‘lish,

huquqiy bilimlarning cheklanganligi va davlatning barcha sohalarda ustunligi kabi holatlar kuzatilgan. Mustaqillik yillarida esa milliy qadriyatlar va an'analarni universal huquqiy tamoyillar bilan uyg'unlashtirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Mahalla instituti va boshqa an'anaviy jamoat tuzilmalari huquqiy sotsializatsiyada muhim rol o'ynaydi, biroq ularning huquqiy madaniyatni yuksaltirishdagi salohiyati to'liq ishga solinmayapti. Shuningdek, aholining, ayniqsa yoshlarning demografik tarkibi huquqiy ta'lim va tarbiya strategiyalarini ishlab chiqishda alohida e'tibor talab qiladi. Yosh avlodni huquqiy jihatdan savodli va faol etib tarbiyalash kelajakdagi barqarorlik uchun asosdir.

Shu bilan birga, O'zbekistonda huquqiy madaniyatni rivojlantirishda bir qator jiddiy muammolar saqlanib qolmoqda. Prezident Farmonida ta'kidlanganidek, huquqiy ta'lim va tarbiyaning tizimli emasligi asosiy kamchiliklardan biridir [4]. Bu maktabgacha ta'limdan tortib oliy ta'limgacha bo'lgan bosqichlarda huquqiy bilimlarni berishda uzviylikning yo'qligi, o'quv dasturlarining zamonaviy talablarga javob bermasligi va o'qitish metodologiyasining eskirganligi bilan bog'liq. Oilalar va fuqarolik jamiyati institutlarining huquqiy tarbiya jarayoniga yetarli darajada jalb etilmaganligi ham muhim muammo hisoblanadi. Huquqiy madaniyatni shakllantirish faqat davlatning vazifasi emas, balki butun jamiyatning, har bir oilaning mas'uliyatidir. Yoshlarda huquqiy immunitetni shakllantirishga kompleks yondashuvning yo'qligi esa ularning huquqbuzarliklarga moyilligini oshirishi mumkin. Umumiy huquqiy bilimlarni oshirishga qaratilgan vazifalarning samarali mexanizmlar bilan ta'minlanmaganligi natijasida, bu harakatlar ko'pincha samarasiz bo'lib qolmoqda [4]. Aholining huquqiy bilimlari darajasining pastligi va mansabdor shaxslarning g'ayriqonuniy qarorlariga qarshi chiqishga istaksizligi fuqarolarning huquqlari buzilishiga olib kelmoqda. Bu holat davlat organlariga bo'lgan ishonchni pasaytiradi va qonun ustuvorligi tamoyiliga putur yetkazadi. Ushbu muammolar O'zbekistonda demokratik davlat va erkin fuqarolik jamiyatini barpo etish yo'lidagi islohotlarning samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

O‘zbekistonda huquqiy madaniyatni yuksaltirish bo‘yicha mavjud muammolarni hal etish va jamiyat barqarorligini ta‘minlash uchun bir qator ustuvor yo‘nalishlar va amaliy mexanizmlarni joriy etish zarur. Birinchi navbatda, huquqiy ta‘lim va tarbiya tizimini tubdan takomillashtirish, uni uzluksiz va kompleks xarakterga ega qilish lozim. Bu maktabgacha ta‘lim muassasalaridan boshlab, umumiy o‘rta, o‘rta maxsus, kasb-hunar va oliy ta‘lim tizimlarida huquqiy bilimlarni bosqichma-bosqich va chuqur o‘rgatishni nazarda tutadi. O‘quv dasturlarini zamonaviy talablar asosida qayta ko‘rib chiqish, interfaol o‘qitish metodlarini keng joriy etish, huquqiy fanlar bo‘yicha malakali pedagog kadrlar tayyorlash va ularning malakasini oshirish muhim ahamiyatga ega. Xususan, "O‘zbekiston – 2030" strategiyasida belgilanganidek, nodavlat umumiy o‘rta ta‘lim maktablari sonini 1000 taga yetkazish, oliy ta‘lim qamrovini kamida 50 foizga oshirish va huquqshunoslar sonini ko‘paytirish kabi chora-tadbirlar huquqiy madaniyatni yuksaltirishga xizmat qiladi [3].

Ikkinchidan, oila va fuqarolik jamiyati institutlarining huquqiy tarbiya jarayonidagi rolini kuchaytirish zarur. Oila – huquqiy madaniyatning shakllanishidagi birinchi va asosiy bo‘g‘in. Ota-onalarning huquqiy savodxonligini oshirish, ularga bolalarni huquqiy jihatdan to‘g‘ri tarbiyalash bo‘yicha uslubiy yordam ko‘rsatish muhim. Mahalla, nodavlat notijorat tashkilotlari va ommaviy axborot vositalari orqali huquqiy targ‘ibot va tashviqot ishlarini kuchaytirish, aholining huquqiy bilimlari darajasini oshirishga qaratilgan loyihalarni amalga oshirish lozim. Bu borada innovatsion media vositalaridan, jumladan, ijtimoiy tarmoqlar, mobil ilovalar va interfaol platformalardan samarali foydalanish dolzarbdir [4]. Uchinchidan, davlat xizmatchilarining huquqiy madaniyatini yuksaltirishga alohida e‘tibor qaratish kerak. Ularning qonunlarga rioya etishi, fuqarolar bilan munosabatlarda adolat va shaffoflikni ta‘minlashi jamiyatda huquqiy madaniyatning umumiy darajasiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Bu yo‘nalishda davlat xizmatchilari uchun muntazam ravishda huquqiy o‘quv kurslari va seminarlar tashkil etish, ularning huquqiy bilimlarini baholash tizimini joriy etish maqsadga muvofiq.

To'rtinchidan, huquqiy immunitetni shakllantirish va korrupsiyaga nisbatan murosasizlik muhitini yaratish ustuvor vazifa hisoblanadi. Bu nafaqat huquqiy bilimlarni berish, balki fuqarolarda qonunbuzarliklarga qarshi faol kurashish, o'z huquqlarini himoya qilish va adolatni talab qilish ko'nikmalarini shakllantirishni ham o'z ichiga oladi. Yangilangan Konstitutsiya, xususan, uning 50-52-moddalarida ta'lim olish huquqi va o'qituvchilarning ahamiyati mustahkamlanganligi huquqiy ongni shakllantirish, huquqiy savodsizlikka barham berish va korrupsiyaga qarshi kurashish uchun g'oyaviy asos bo'lib xizmat qiladi [3]. Beshinchidan, huquqiy yordam tizimini takomillashtirish va uning aholi uchun yanada qulayligini ta'minlash muhim. Bepul huquqiy yordam ko'rsatish ko'lamini kengaytirish, huquqiy maslahat berish markazlari faoliyatini samarali tashkil etish fuqarolarning o'z huquqlarini himoya qilish imkoniyatlarini oshiradi. Oltinchidan, huquqiy madaniyatni yuksaltirish bo'yicha ilmiy tadqiqotlarni faollashtirish va xalqaro tajribani o'rganish zarur. Bu sohadagi ilg'or yondashuvlarni O'zbekiston sharoitlariga moslashtirish va amaliyotga joriy etish orqali samaradorlikni oshirish mumkin. Ushbu ustuvor yo'nalishlar va amaliy mexanizmlarning kompleks tarzda amalga oshirilishi O'zbekistonda huquqiy madaniyatning yuqori darajasiga erishish, jamiyatda qonun ustuvorligini mustahkamlash va barqaror taraqqiyotni ta'minlash uchun mustahkam zamin yaratadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, huquqiy madaniyat jamiyat barqarorligi va taraqqiyotining fundamental poydevori bo'lib, u huquqiy ong, xulq-atvor va faoliyatning uyg'unligini taqozo etadi. Maqolada O'zbekistonda huquqiy madaniyatni rivojlantirishdagi nazariy asoslar, mavjud muammolar va ularni bartaraf etishning ustuvor yo'nalishlari atroflicha ko'rib chiqildi. Ta'lim tizimini uzluksiz takomillashtirish, oila va fuqarolik jamiyatini faol jalb etish, shuningdek, davlat xizmatchilari mas'uliyatini oshirish orqali qonun ustuvorligini mustahkamlash va adolatli jamiyat qurish mumkin. Bu esa mamlakatning barqaror rivojlanishini kafolatlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- [1] Saidov, A. X. (2021). Huquqiy madaniyatni yuksaltirish – demokratik jamiyat qurishning muhim omili. Toshkent: Adolat.
- [2] Murodova, M. (2023). Yoshlarda huquqiy madaniyatni shakllantirishning pedagogik-psixologik asoslari. Toshkent davlat yuridik universiteti xabarnomasi, (4), 112-118. – <https://tsul.uz/uz/jurnallar/tdyu-xabarnomasi>
- [3] Karimov, A. A. (2023). O'zbekistonda huquqiy madaniyatni rivojlantirishning dolzarb masalalari. O'zbekiston qonunchiligi tahlili, (3), 45-51. – <https://parliament.gov.uz/uz/activity/institute/jurnal/>
- [4] Norbekov, A. (2021). Huquqiy madaniyat va qonun ustuvorligi: nazariy va amaliy jihatlar. Adliya xabarnomasi, (2), 89-94. – <https://adliyanews.uz/uz/category/adliya-xabarnomasi>
- [5] Abdullayev, M. (2020). Jamiyatda huquqiy madaniyatni shakllantirishning ijtimoiy-falsafiy asoslari. Falsafa va huquq, (4), 112-118.
- [6] Tursunov, S. (2022). Raqamli texnologiyalar sharoitida huquqiy madaniyatni rivojlantirishning dolzarb masalalari. Innovatsion rivojlanish va huquq, (3), 56-62. – <https://tsue.uz/uz/jurnallar/innovatsion-rivojlanish-va-huquq>
- [7] Xolmatov, B. (2023). O'zbekistonda huquqiy madaniyatni yuksaltirishning konstitutsiyaviy asoslari. Konstitutsiyaviy huquq nazariyasi va amaliyoti, (2), 33-39. – <https://constcourt.uz/uz/pages/jurnal>
- [8] Mirzayev, U. (2022). Huquqiy madaniyatning jamiyat barqarorligini ta'minlashdagi ahamiyati. Ijtimoiy-gumanitar fanlar axborotnomasi, (3), 101-107.